

ROŽNAY SÁMUEL, A MAGYAR KÖLTÉSZET SZLOVÁK PROPAGÁLÓJA (1787—1815)

Azok közül a szlovákok közül, akik Jénában, Halléban, Lipcsében vagy más német protestáns akadémiákon, illetőleg egyetemeken találkoztak magyar pályatársaikkal, főleg két szlovák irodalmi foglalt el figyelemreméltó helyet: Bohuslav Tablic és Juraj Palkovič. Amikor Jénában folytatták tanulmányaikat, ott Societas Slavica néven egyesületet létesítettek az irodalmi nyelv és a szlovák irodalom ápolása céljából, Juraj Palkovič itt kezdett el fordítani a görög irodalomból (Platon Criton-ját), itt fejlődött ki Bohuslav Tablic irodalmi tehetsége és irodalomtörténeti érdeklődése, aki — a már soproni professzorai, főleg Raitsch érdeméből az antik költészet s Jénában a kanti filozófia iránt érdeklődő Palkovičcsal szemben — inkább az angol és a francia irodalom felé fordult; Shakespeare-t (a Hamletet), Pope-ot, Goldsmithet (a Wakefieldi lelkészt), Litletont és másokat fordított, akiket „Anglické muzy v československém oděvu” (Angol műzsák csehszlovák köntösben) címmel adott ki; franciából legfőképpen Boileau Ars poeticáját tolmácsolta „Umnění básnířské” címmel s Palkovičcsal együtt sokat fordítottak a német költészetből is. Annál érdekesebb, hogy az időmértékes verselés iránti érdeklődés XVIII. századvégi, átmeneti hulláma után (Molnár, Tešák) a főleg szótagszámlálással verselő szlovák költők, mint a nevezetes Augustín Doležal, a „Pamětná celému svetu tragoedia” (Az egész világ emlékezetes tragédiája, amely esetleg Madách „Az ember tragédiájának” előzménye lehetett) szerzője, egyenesen a hangsúlyos prozodiához fordultak úgy, ahogy Dobrovský és Puchmajer, az új cseh költészet XVIII. századvégi és XIX. századeleji almanachjainak kiadója, kodifikálta. Éppen Tablic és Palkovič — Štefan Leškával és feleségével, született Lauček Rebekával együtt — volt szlovák részről Puchmajer almanachjainak a munkatársa s ők hárman a hangsúlyos prozodiának gazdag hagyományát teremteték meg a kézmárki diák Pavel Jozef Šafárik, a jénai és pesti költő Ján Kollár és Bernolák iskolájának tagja, Hollý előtt, aki az antik világ iránt érzett rajongásában e nemzedék tagjai közül egyedül hajlott az időmértékes prozodiához.

Az új cseh és szlovák költők e legnevezetesebb úttörői, Palkovič—Tablic és a fiatalabbak (Šafárik, Kollár) között áll a korán elhunyt *Samuel Rožnay* érdekes és méltatlanul elfelejtett alakja, Pavel Rožnay zólyomi szabónak és Pastoralis Dorottyának a fia, aki Kochnál tanult Besztercebányán, majd Palkovičnál Pozsonyban, ahol annak legkedveltebb diákja, irodalmi vállalkozásaiban segítőtársa lett s aki végül is Tübingában fejezte be tanulmányait. Az 1787. július 27-én született Samuel Rožnayt szülővárosában a híres tanárnak, Daniel Kankának az apja tanította. Mint pozsonyi diák, 1803. november 12-én antikizáló és szláv öntudattal teli strofákkal üdvözli Juraj Palkovičot abból az alkalomból, hogy az elfoglalta a csehszlovák nyelv és irodalom tanszékét. Ez a fiatal, akkor még csak 15 éves pozsonyi diák, mint figyelemre méltó, görögül, latinul, csehül, magyarul és németül kitűnően tudó nyelvtelenség, családka tréfát enged meg magának tanárával, Palkovičcsal szemben s azt jelenti neki, hogy két régi kéziratot talált, a *Zsizskidszt* (valószínűleg egy cseh, német vagy magyar hasonló című költemény alapján) és egy másik „rég” kéziratot talán az akkor nagy népszerű orosz epikusnak, Czerszkovnak a szlovák fordítását.

Palkovič elhitta a dolgot egyébként igazmondó diákjának és előadásain véleményét mondott e „kincsekről” jó 12 évvel Hanka nevezetes hamisítványa előtt; nem tudni, nem volt-e a lírikus Rožnaynak ez utóbbiakban is közvetlen része, hiszen 1815-ben, ezeknek az állítólag cseh emlékeknek a megtalálása előtt 2—3 évvel halt meg. Rožnaynak ugyanis Prágával is voltak kapcsolatai, Dobrovskýval, Puchmajerrel, Jungmannal, Hankával és körülkel; Palkovič Jungmannak küldte meg Rožnay jeles görög fordításait, főleg Anakreonot, hogy ott adják ki. 1812-ben meg is jelent Rožnay fordításgyűjteménye *Pisně Anakreonovy s přídávkem některých jiných básní* (Anakreon dalai néhány más költeménnyel együtt) címmel Prágában, úgy, hogy mikor elterjedt, korrekt hangsúlyos prozodiájával, jambusaival, erotikus levegőjével és gáláns, világi hanghordozásával hatott az új szlovák és az új cseh költészet fejlődésére.

Rožnay irodalmi munkássága részben eredeti volt, mint például: *Hlas* vypoce urozené někdy paní *Johanny Kovačič, rozené Hajóssy* svému zkormoučenému *manželi* pánu panu *Martínovi Jiřimu Kovačičovi z Elysium* (Néhai Kovacsics született Hajóssy Johanna úrnő öngyasságának a hangja bánatos férjjeurához, Kovacsics Márton Györgyhöz az Elysiumból), részben (és mindenekelőtt) pedig fordítói. Nemcsak Anakreont, szemelvényesen pedig Biont, Moschot, Theokritost, Sapphót, Mimnermost és más görög költőket fordított, Homerossal az élen, hanem a szlovákok és csehek közül elsőtül fordította (úgy látszik, még Jungmann előtt és azonnal a Müller-féle német fordítás után, amelyről recenziót írt) a *Slovo o polku Igoreve-t* (Ének Igor hadairól), mégpedig németre, ötös jambusokban, szerb epikus versekben. (Vö.: „szerbus manier”). Fordítása csak halála után jelent meg Tübingában a *Morgenblatt* című lapban, ahol fordításban néhány cseh költeményt is leközölt, többek között a *Ktož jsú Boží bojovníci*... (Kik Isten harcosai vagytok) című huszita dalt is. A lengyel költészetből *Krasicki* politikai élű szatirikus eposzát, a *Myszeist* (Egér-eposz) választotta ki, mert hiszen ő maga fordította már előbb Homeros *Batrachomyomachiaját* is. Orosz és lengyel költeményeken és irodalmi emlékeken kívül elsőnek kísérlete meg a híres (Fortis, Werthes, Goethe és Herder propagálta) egzotikus, állítólag népi eredetű szerb balladának, a *Hasanaginicának* a fordítását. Így kezdett Rožnay neves szlavistává nőni, aki cseh folyóiratokba (*Hlasatel*), a bécsi *Prvotinybe*, a német nyelvű *Wiener Allgemeine Zeitungba* és mellékletébe, az *Intelligenzblattba* írt.

Mint tübingai diák, leginkább a *Morgenblatt*nak volt munkatársa s a Cotta-cég bizonyos vállalkozásaiban vett részt. Megérné a fáradságot megállapítani, mennyit fordított Rožnay a magyar költészetből és mennyit segített Majláth Jánosnak irodalmi vállalkozásaiban, főleg a *Magyarische Sagen und Märchen*, a *Magyarische Gedichte* és más antológiák kiadásakor. Biztos, hogy főleg a német közönséget tájékoztatta az új magyar költészetről, fordított is belőle s hogy főleg *Kisfaludy Sándor* költeményét, a *Himfy szerelmeit* választotta ki, amelyből — mutatványként — a 14., 20., 51., 100., 187. és 199. versszakot fordította le. Német nyelvű fordításait hosszú, *Himfy's Klagen der Liebe* című tájékoztató bevezetésével látta el (*Morgenblatt für gebildete Stände*. Sonnabend, 10. August 1811, 761 és kk.lapok). Már ez a hat rímelen vers is, abban a híres *Himfy-versszakban*, amelyet — ha csak nem tévedünk — bizonyos változtatással František Ladislav Čelakovský is használt a *Růže stolistá* (Százlevelű róza) c. könyvében, Rožnaynak, a költőnek toleráns álláspontjáról és költői izléséről tanúskodik. Az idézett versszakokon kívül még további *Himfy-versszakok* fordítását is megtaláljuk a *Morgenblatt*ban (307. sz., kedd, 1811. december 24., 1125 és kk. lapok) és pedig a 6., 38., 46., 54., és 155. versszakét. A tíz lefordított versszak közül az utolsót közöljük, hogy szemléletesen illusztráljuk, hogyan fordított Rožnay:

CLV:

*Horch! der Regen rauscht, der Sturmwind
Heult; es drohnt der Höhlen Schlund.
Alles bebt; der Himmel donnert,
Furchtbar ist der Wettersturm!
Mächtig kämpfen Erd' und Himmel
Schrecklich wüthet die Natur,
Und ein Blitz vervolgt den Andren.
So den Welten Untergang! — —
Mein, des armen Liebeskranken,
Mein, erbarme dich, o Donner!
Schmettre dieses Haupt zu Staub!
Ende meines Herzens Qual!*

Vagy Pozsonyban ismerte meg *Kisfaludyt*, vagy Pongráczéknál Szobráncon és Eperjesen; 1810 augusztusában magával viszi, vagy pedig valamelyik Tübingában tanuló magyarországi iskolarátsától kéri kölcsön *Kisfaludynak* első vagy éppen friss kiadását s még 1811. augusztus 10-én „*Himfy's Klagen der Liebe*” címmel közöl belőle fordításokat a tübingai *Morgenblatt*ban, tizenegy nappal cseh és szlovák költeményeinek fordítása előtt. A szöveg előtt rövid közlést adott *Kisfaludy Sándorról*, az elmés magyar költőről, aki 1801-ben és 1807-ben adta ki válogatott szerelme verseit az idézett címen. A költészet valamennyi kedvelője rendkívül lelkesen és forrón fogadta ezeket az erotikus rokokó költeményeket s a kritika *Kisfaludynak* a magyarországi *Petrarca* nevet adta. Ezért Rožnay is meg akarta a külfölddel ismertetni a modern magyar költő lírai költészetét: persze, ezen kívül szociális és pénzkeresési okai is voltak erre, így akarta a továbbtanulását lehetővé tenni. A német közönségnek megmagyarázta, miért énekelte meg *Kisfaludy Himfyt*, *Lauráját*, páratlan szerelmét és büszkeségét; rámutatott a költő elégikus hangjára, aki — lám — *Amor* és *Mars* rabszolgája lett. Rožnay

a magyar kötet bevezetéséből a költő olaszországi tartózkodásáról is közölt részleteket, hogy ezzel aláhúzza Kisfaludynak s Laurájának Petrarcával és világhírű Laurájával való összefüggéseit. Rožnay szerint Kisfaludy mesterműve kis lírai eposz, amely 200 szonetszerű dalból, tizenkét soros önálló strófiából, négyes trocheusi sorokból áll, az eredeti harmóniája utánozhatatlan, ritmusa elbűvölő. A versszakok harmonikus egymásutánja megnyilvánul abban is, hogy minden tízedik strófa után hosszabb pihenő következik, amely nyolcsoros stanzából áll. Így került el a költő az egyhangúságot és érte el költeményének oly színpompás változatosságát.

Mivel Rožnay az Intelligenzblatt munkatársa is volt, teljes joggal feltételezzük, hogy talán további fordítások is az ő tollából származnak és főleg a *Magyarische Blumenlese* recenziója, amely *Ungrische Literatur* címmel jelent meg (Intelligenzblatt 39. sz., 1814. szept., 308–309. l.). Itt az „Ungarische”-től (az államtól, a területitől) való megkülönböztetésül helyesen „Ungrische”-nek nevezett magyar irodalom jelentékeny dícsérete és Kisfaludy *Liebesklagen*-jének 46., 126., 155. (fentebb idézett, de rímes) fordítása mellett Kisfaludy *Liebesfreuden*-jéből olvasunk szemelvényt (az 55. szakaszt) s ezen kívül szemelvényeket Csokonai Dorottijából *Proben aus der Dorothea von Vitez* címmel (15 rímes strófát); nem tudjuk, ki a „Magyarische Blumenlese” vagy az „Auswahl aus den Poesien der Dichter Ungerns in deutschen Übersetzungen” című fordítások szerzője. De még akkor is, ha csak a recenzió a Rožnáyé s a fordítások nem az övéi, a magyar irodalom érdekében és dícsőségéért végzett munkája — fokozott elismerést érdemel.

Ha Rožnay szó szerinti, rímtelen fordítását a magyar antológiából vett szemelvényvel hasonlítjuk össze, azonnal észre kell vennünk a nagy — főleg stílusbeli — különbséget, amelyet a rímes verselés is okoz. Ebben a rímes fordításban a 155. versszak így szól:

Eben daraus, Lied 155.
Horch! der Regen rauscht, das Sturmgetümmel
Heut' erdröhnend, furchtbar kracht der Wald;
Alles bebegt, donnern d' zürnt der Himmel,
Schrecklich ist des Wettersturm Gewalt.
Erd' und Himmel kämpfen grauserregend,
Unaufhaltsam wüthet die Natur,
Blitz auf Blitz durchkreuzt die Wolkengegend —
So erscheint das Weltenende nur.
Ach! ein Schatten sitz' ich hier und zittre.
Mein erbarme dich, o Blitz! zersplittre
Dieses Haupt mit deinem Donnerstrahl!
O erbarm dich, ende meine Qual!

Ennek és a további magyarból németre átültetett költeményeknek a kérdése még nyitott marad, mert Rožnay halála után is (1815. november 15-én) a Cotta-könyvkiadó kétszer is honoráriumot utalt ki utódjának, Jozef Krčmérynek és a fiatal özvegynek, született Braxatoris Zsuzsannának, aki nem sokkal Rožnay halála után annak iskolatársához, a későbbi acsai lelkész Ján Jelšiknek ment férjhez. Nagyon érdemes volna Rožnay további kéziratái és fordításai után kutatni, aki azután Besztercebányán volt tanár, Micsinán, majd végül ismét Besztercebányán lelkész. Besztercebányán Rožnayt még Kollár is látta, amikor Kolbenheyernél, a besztercebányai kéktetőnél volt nevelő. Kollár itt mélyült el a szláv nyelvekben, még mélyebb szláv öntudatra ébredt s besztercebányai tanára, Magda után éppen Rožnayt nevezte fennkölt léleknek. Folytatta is munkáját, mert Rožnay etimológiával is foglalkozott s a magyarok által átvett szláv szavakra mutatott rá. Kisfaludy költészetének szeretete viszont még Palkovičtól származik, aki a Himfy szerelmei költőjének Sümegrendeken lett személyes barátja.

A műfordító munkában Rožnay Sámuelnek azért van a szlovákok közt különleges helye, mert első volt nemzetének fiai közül, aki nemzetiségi előítélet nélkül mint esztéta és költő nyúlt az egykorú magyar költészethez s azt németre fordította, hogy így ismertesse meg a német s az európai közönséget az új magyar lírával. Magyar nyelvi tudását talán 1808-ban öregbítette, amikor Kelet-Szlovákiában tartózkodott a Pongrácz-családnál, s ez segítette őt tübingai tanulmányaiban, ahol Rožnay egyetemi éve alatt minden valószínűség szerint orosz fordításaival, recenzióival, cikkeivel, másrészt magyar és cseh fordításaival kereste kenyerét.

A magyar irodalom szeretetét Rožnayban mindenekelőtt Juraj Palkovič keltette, aki tökéletesen tudott magyarul. Gyakran volt érintkezésben született magyarokkal, Acsán volt pedagógus s mint a fiatal báró Prónay Zsigmond nevelője, Prónay Gáborral, más mánásokkal és nemeseikkel érintkezett, 1800-ban Vácott élt, ahol irodalmi munkásságot fejtett ki s végül Zala megyébe, Sümegrendekre ment nevelőnek Kiss János dömölki pap ajánlatára,

aki Palkovič tanulóháza volt, hogy ott Porcia Ottó fiát tanítsa. Itt került személyes érintkezésbe a híres magyar költővel, a Himfy szerelmi szerzőjével, Kisfaludy Sándorral, aki Porciát és Palkovičot szomszédos birtokáról látogatta meg a költeményében megemlékelt Laurájával együtt. Ez a személyes ismeretség tartósan megmaradt Palkovič emlékezetében, aki ebben az időben már cseh nyelvű világi és erotikus költeményeket írt hangsúlyos formában s már a szlovák Parnasszus jelöltje volt nemrégiben megjelent *Muza ze slovenských hor* (A szlovák hegyek múzsája, 1801) c. könyvével. Sümegegyredekben *Známost vlásti* (Honismeret) című földrajz-könyvének írásával foglalkozott, amelynek verses bevezetése s prózában írt honismereti szövege volt. Mint losonci tanár komoly magyar nyelvi és irodalmi műveltségre tett szert s ezt a vonzalmát legjobb diákjára, a költői tehetségű Rožnayara is átvitte. Palkovič pontosan két évvel azután lépett a pozsonyi katedrára, hogy Kisfaludy Himfy szerelmei megjelentek.

Kisfaludy külön versszakot alkotott. Végeredményképpen Kollár Slávy dcerájának, Puskin Anyeginjének, Sládkovič Marínájának és a XIX. század egész sor más költői alkotásának is hasonló lírai-epikus kompozíciós vonala volt és igen gyakran saját vagy alkalmazott szonett-szerű beosztása.

Szó volt annak a lehetőségéről is, hogy talán Sládkovič a Marínában Kisfaludy strófáját utánozta, ez azonban csak részben van így, mert Sládkovič tercettjei egészen mások s ma már bizonyosra vehető, hogy Sládkovič strófáját a XVIII. század orosz költőitől, főleg Derzavintól (Óda az Istenhez) vette át.

Rožnay fordításai minden pontosságra törekvésük mellett rendkívül költőiek, finom ízlésről tesznek tanúságot az igazi költőnek és formaművésznek, gyakran a strófák, a ritmus és rím virtuóznak átültető tehetségéről. Igaz, hogy a németre való fordítások nem számolhattak mindig a virtuóz rím-átültetéssel, ami egyébként megfelelt az egykorú német fordítási módszernek.

Az *Intelligenzblatt*-ban már 1814 szeptemberében, Šafárik *Tatranská múza s lýrou slovenskou* (Tátrai múza szláv lanttal) kiadásának esztendőjében s a szláv népdal iránti érdeklődés kezdeteikor igen dicséretileg emlékszik meg a magyar irodalomnak, mint „eines sinnigen und hochherzigen Volkes” irodalmának a gyarapodásáról, mely népnek a politikai és gazdasági fejlődését a külföld nagyon kevésbé ismerte, félreismerte és gyűlölte. Így a *Magyarische Blumenlese* c. antológiáról írt recenziójának propagandisztikus jelentősége volt s az évkönyv formájában megjelent fordítások oly költőktől, akik a magyarság és a magyarországiság tipikus képviselői voltak, mint Kazinczy, Baróti Szabó, Dayka és Ányos, a régibbek közül Zrínyi és Gyöngyösi, a magyarsághoz és a magyar irodalomhoz való közeledést és a vele való közelebbi megismerkedést voltak hivatva szolgálni. Hasonló antológiát adott ki 1828-ban Toldy Ferenc „*Blumenlese aus ungarische Dichter*” címmel, de itt nincsenek meg a 46., 126., 155. és 53. számú versszakok, viszont Rožnaynál rímtelen fordításban megtalálhatók, főleg a 46. és 155. szám az idézett antológiában, amelyhez — sajnos — most nem tudok hozzáférni, de amely — véleményem szerint — Rožnay Sámuel közreműködésével keletkezhetett. Mivel pedig Rožnayt kívül csak gróf Majláth János adott ki hasonló antológiát (1825: *Magyarische Gedichte*), amely Stuttgartban és Tübingában jelent meg, lehetséges, hogy felvette belé Rožnay régibb fordítását is. Így lehetne megmagyarázni, miért kapott Rožnay halála után a barátja, Jozef Krčmery Tübingából két honoráriumot, az egyiket valószínűleg a *Slovo o polku Igoreve* s a másikat talán a magyar költemények fordításáért, amelyek akkor első vagy második kiadásban jelentek meg.

A Kisfaludy-fordításokról a magyar irodalomban leginkább Szinyeyi tudott, később 1931-ben Ludovít Šmelík is írt róluk a *Slovenské miscellanea*-ban. Rožnay forrásául mind a két kiadás, az 1801-i és az 1807-i is szolgálhatott, amelynek az 1800-ban kelt bevezetése Parny-t, Puskin legkedveltebb francia költőjét és Rousseau-t idézte mottóként, Herder és klasszikus idézetek sem hiányoztak ebből a bevezetésből. Egy-két epigraf érezhetően az erotikus költészet szükségét hangsúlyozta („*Der Liebe Wahnsinn is ein heiliger Wahnsinn*”). Ezek és más idézetek, mottók és epigrafok Kisfaludy új hanghordozására és Shakespeare-rel, Tassóval, Miltonnal, Homérosszal, Wielanddal, Schillerrel, Klopstockkal, magyar és francia költőkkel való összefüggéseire mutatnak rá. Így Rožnay — akarva-akaratlan — a szlovák és a német közönséget a világirodalom csúcsaival ismertette meg.

Korai halála 28 éves korában szakította meg a tehetséges esztéta és költő, népdalgyűjtő és művészi műfordító lendületes pályakezdését.